

RUSLARIN KÜRT AŞİRETLERİNİ OSMANLI DEVLETİ’NE KARŞI KULLANMA ÇABALARI

Fatih Ünal*

Özet: Kafkasların güneyine sarkan Ruslar 19. asır boyunca Osmanlı devleti ile yaptıkları muharebelerde Osmanlı-Iran hududu üzerinde bulunan Kürt aşiretlerini kullanmaya çalışmışlardır. Ermeni ıslahatları konusunda söz sahibi olmaya çalışan Ruslar, yayılma siyasetlerinde Ermenilerin yanı sıra bölgedeki Kürt aşiretleriyle de ilgilenerek II. Meşrutîyet’in ilanından I. Dünya savaşına kadar, gerek Osmanlı gerekse İran’ın Kürt aşiretleriyle meskûn bölgelerindeki konsolosları vasıtasıyla karışıklıklar ve isyanlar çıkarmaya teşebbüs etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda Osmanlı arşiv belgelerini kullanarak I. Dünya savaşı öncesinde Rusların bu yöndeki teşebbüslerini ve onlara uşaklık eden Kürt aşiret reislerinin faaliyetlerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Rus Konsolosları, Kürt Aşiretleri, Bedirhanlı Abdürrezzak, Seyit Taba, Bitlis İsyanı, Molla Selim, Osmanlı, İran.

XIX. ASIRDA OSMANLI-RUS MUHAREBELERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ

Ruslar, I. Petro ve II. Katerina döneminde Kafkaslara sokulmayı başardı. XIX. Yüzyılın başında Gürcistan ve ardından 1804-1805 yıllarında Bakü, Nahcivan ve Erivan hanlıklarını işgal eden Ruslar Kafkaslara yerleşerek Osmanlı devletini doğudan tehdit etmeye başladı. Rusların bu dönemde Osmanlı devletinin Hristiyan tebasının hamiliğine soyunduğu ve 1806 Osmanlı-Rus harbinde çok sayıda Ermeninin Ruslarla işbirliği yaptığı görüldü¹. Yine bu harpte bölgedeki Kürt unsurlarla ilk defa temas kuran Ruslar 19. asır boyunca Osmanlı ve İran’la yaptıkları bütün muharebelerde Kürt aşiretlerini kendi menfaatleri için kullanmaktan çekinmemişlerdir. 1806 Osmanlı-Rus muharebesinde Rus generalleri Erivan bölgesindeki Kürtleri kendi saflarına davet ederek, himaye ve taltif ede-

* Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.50-51.

cekleri vaadinde bulunmuş² iseler de istedikleri neticeyi alamamışlar, yalnızca Ermenilerden bir kısmını elde edebilmişlerdir.

1828-29 Osmanlı-Rus harbinin başlamasıyla Ruslar tekrar Kürtlerle ilişki kurma yollarını aramaya koyuldu. Osmanlı ve İran aleyhinde yayılmanın ancak bölgedeki Kürtleri elde etmek, en azından tarafsız kalmalarını temin etmekle mümkün olacağını anlayan Ruslar, bölgedeki nüfuzlu Kürt aşiret reisleriyle yakından ilgilenmeyi zorunlu görmüşlerdir. Takip edebilecekleri politika ise gerek Osmanlı gerekse İran devletlerinin tam hâkimiyetini benimseyememiş, bu devletlere sadece dini bağlarla bağlı olan hudut üzerindeki Kürt aşiretlerinin maddi menfaatler mukabilinde saf değiştirmelerini sağlamaktı. Bu amaçla hem kendileri doğrudan ilişki kuracaklar hem de daha önceleri kendilerine tabi olan Ermenileri bu işte aracı olarak kullanacaklardı. Nitekim Ermeni Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Kürtleri Osmanlı devletinden uzaklaştırarak kendi taraflarına çekmek için Kürt aşiretlerinin ileri gelenlerine mektuplar yazdığı görüldü³.

Kürtleri elde etme hususunda kararlı olan Rus generalleri, hükümetlerini bu konuda harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bunlardan Graf Paskeviç imparatora verdiği raporda Kürtlerin elde edilmesinin zorunlu olduğundan bahisle, izlenmesi gereken genel siyaseti şu şekilde tespit ediyordu; “*Nüfuzlu Kürtleri imparator tarafından himaye edileceklerine inandırmak, diğer Kürt ayanına ise Osmanlı devletinin verdiği maaşetten daha fazlasını vererek Rusya'ya meylettirmek*”. Rusların bu tespit ve uygulamaları kısa sürede semeresini vermeye başladı ve bazı Kürt aşiret reisleri Rus himayesini kabul edeceklerine dair söz verdi⁴. Paskeviç'in bu raporu Rus makamlarında hararetle destek görmüş ve imparator 10 bin Kürt süvarisinin askeri alanda istihdamı ve bölgedeki diğer Kürt aşiretlerinin elde edilmesi için 100 bin altının hemen gönderilmesini emretti⁵. Paskeviç hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek “*Türkiye Vilayetleri Ahalisi*” başlığıyla yayınladığı beyannamede, Rusya'nın Osmanlı devletine harp ilan ettiğinden bahisle, kendilerinden alınacak erzakın para mukabilinde olacağını ve Rus imparatorunun himayesine girmelerini teklif ediyordu⁶. Bu muharebede sadece Yezidi Kürtlerinin reisi Ruslara destek vermiş, bunun karşılığında ise oldukça yüklü maddi menfaat temin etmiştir⁷. General Paskeviç kumandasındaki Rus ordusu Kafkas cephesinde Osmanlıya karşı büyük başarı kazandı ve Sohum, Kars ve Erzurum kaleleri Rusların eline düştü. Osmanlı devleti yapılan barış antlaşması gereği Erivan ve Nahcivan hanlıklarının Rusya'ya tabi olmasını tanıdı⁸. Ruslar bu muharebede Kürtleri elde etme hususunda bütün imkanlarını seferber etmekle birlikte tam muvaffak olamamışlardır. Sadece bun-

² P. Avriyanov, *19. Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, (Terc. Adil Efendi-Mustafa Efendi), Ankara 1926, s.172.

³ Ali Arslan, “Rusların Güney Kafkasya'da Yayılmalarında Ermeni Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Rolü”, *Kafkas Araştırmaları II*, İstanbul 1996, s.30.

⁴ Avriyanov, *a.g.e.*, s.173-175.

⁵ Avriyanov, *a.g.e.*, s.176.

⁶ Avriyanov, *a.g.e.*, s.172-173.

⁷ Avriyanov, *a.g.e.*, s.176-177.

⁸ Kurat, *a.g.e.*, s.56-57.

lardan bir kısmı savaş halini değerlendirerek maddi kazanç sağlamıştır. Ancak Ruslar bu maksatlarından asla vazgeçmedi.

1-) Kırım Harbi Yıllarında Rusların Kürtlere Yönelik Politikaları

Rusların Kürt aşiretlerine yönelik politikaları 1853-56 Kırım harbinde oldukça belirginlik kazandı. Harbin başlamasından hemen önce Kürtlerle yine yakından ilgilenmeye başladılar. 1 Temmuz 1854 tarihine kadar, harp ilan edildiği esnada Ruslara sadakat gösteren Kürt aşiret reislerine, hudut ötelinde Kürtlerin hareketini yönlendiren gizli ajanlara ve çeşitli aşiret reislerine olmak üzere toplam 2150 altın sarf edildi. Bütün bunlara rağmen harp ilan edildiği zaman Osmanlı-Rus hududundaki birçok aşiret Osmanlı ordusuna katılarak Ruslara karşı savaşmıştır. Osmanlı ordusunun zayıf düştüğü cephelerde, mal-mülk ve arazilerinin elden gitmesinden korkan bazı Kürt aşiretleri Ruslara itaatlerini bildirmek zorunda kalmıştır. Bu aşiretlerden bazılarının reisleri Ruslar tarafından çeşitli hediyelerle taltif edilmişler ve Rus harekâtına yardım vaadinde bulunmuşlardır. Rus miralay Boris Melikof Kızılkilise köyü Kürt aşiret reislerinden Kasım başta olmak üzere diğer bazı aşiretlerin önde gelenleri ile Ocak 1854'te anlaşma yapmıştır. Buna göre Kasım ve beraberindekiler Osmanlıdan ayrılacak, Ruslar istediği zaman en iyi Kürt süvarilerinden 800-1000 kişilik katalar oluşturacak, Rus hududundaki asayişten de sorumlu olacaklardı. Bu hizmetlerine karşın Ruslar kendisine miralay rütbesi verecek, Kürt aşiretleri üzerinde nüfuzunun devamına müsaade ettiği gibi, ayrıca maaş tahsis edecekti. Osmanlı kuvvetlerinin baskısı söz konusu olursa Rusların kendisini ve aşiretini himaye edeceği vaadi de bu anlaşma içerisinde yer alıyordu⁹.

Bu sözleşmeyle Ruslar hudut boylarını emniyet altına almış oluyordu. Ruslar işgal ettikleri bölgelerde Osmanlı devletine bağlı diğer aşiretlerin direnişlerini de Kürt aşiret reisi Kasım ve beraberindeki aşiretler vasıtasıyla kırabileceklerdi. Aynı zamanda hudut boyundaki bütün ahali Rus tabiiyetine girecek ve Rusların hizmetinde çalışacaktı. Miralay Boris Melikov yapılan müzakereler esnasında Kürtlere çok miktarda kıymetli hediyeler takdim etmiş, iki taraf arasında yapılan anlaşmada arabuluculuk yapan Ahılkelek ahalisinden Abdullah Efendi'ye de gayretlerinden dolayı 450 ruble verilmişti¹⁰. Bu anlaşmaya rağmen Kürtler sözünde durmayarak Osmanlı ordusuna karşı Rusların yanında harbe iştirak etmemişlerse de Kars, Bayazıt ve Van yörelerindeki Kürtlerin birçoğunun Ruslara karşı direnişini de engellemişlerdir¹¹.

Ruslar daha birçok bölgede Kürtlerle temasa geçerek, Osmanlı devletinin çökmek üzere olduğu yolunda propaganda yapmış, onların Rus himayesine girmelerini teklif etmiştir. Bu arada Kürtlerle temas kurma işini de Erivan müfrezesi kumandanlığı yapmıştır. Ruslar Kürtlerle kurduğu iyi münasebetler sayesinde işgal ettikleri bölgelerdeki direnişleri kırdığı gibi, istikbaldeki muharebelerde de

⁹ Avriyanov, *a.g.e.*, s.179-183.

¹⁰ *gös.yer.*

¹¹ Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul 1992, s.57.

Rus ordularına yardım edebilecekleri ümidini taşıyorlardı. Bunun için her türlü imkânı seferber ederek münasebetlerin devamına çalışmaktaydılar.

Rus komutanlarından General Muraviyev yöredeki Osmanlı vatandaşlarına yayınladığı beyannamede, Rus kıtalarının yalnızca Osmanlı devletine karşı tehditkâr olduğunu, bölgede sakin ahaliye karşı herhangi bir düşmanca tutumu olmadığını, mal ve canlarının emniyet altına alınacağını belirtiyordu. Ahali arasında Rus kıtalarına karşı itaatkar olan kişilerin, muhtarlar vasıtasıyla tespit edilerek “*Korunma Listesi*” ne alınacaklarını bildiriyordu¹².

Kürtlerle temas kurmada özellikle Osmanlı devletine husumetiyle tanınan aileleri ikna etmeye özen gösteren Rusların yaptıkları çalışmalar zaman zaman etkisini gösteriyordu. Bedirhan beyin yeğeni Yezdan Şir’e, Kırım harbinin en hassas bir döneminde isyan çıkartmaları Rusların ilerleyen dönemlerinde geleneksel politikası haline gelecektir. Rusların Erivan müfrezesi kumandanlığı, 20 Ağustos 1854’te Yezdan Şir’e yazdığı mektupta, Türk hükümetinin kökünden sarsıldığından bahsediyor ve enkaz altında kalmaması için Rusların safına davet ediyordu¹³. Nitekim kısa bir süre sonra Kırım harbinin en şiddetli bir döneminde Yezdan Şir Bitlis bölgesinde isyanı başlatarak Musul’a kadar birçok doğu vilayetini işgal etmiş ise de Osmanlı kuvvetleri kısa sürede isyanı bastırmış, Yezdan Şir ele geçirilerek yargılanmak üzere İstanbul’a gönderilmiştir¹⁴. Buna mukabil yine bu harpte Van ve Muş yöresindeki halk gerek Ruslara gerekse onlara hizmet eden Kürt aşiretlerine karşı düşmanca bir tavır almışlardı. Ruslar bu tepkileri ortadan kaldırmak için çeşitli tedbirlere başvurmuşlardır. Bu tedbirler arasında, daha önce Rusların hizmetine girerek sözde binbaşı rütbesi alan Cafer ağanın Kürt aşiretleri üzerindeki nüfuzundan yararlanarak Ruslar aleyhindeki propagandayı yok etmesini sağlamak, Kürtler arasında bulunan Osmanlı subaylarının tutuklanması gibi önlemler yer alıyordu¹⁵.

Ruslar, aşiret reislerinden bazılarını maddi çıkar karşılığında elde ederek Kürtlerle olan münasebetlerde bunlardan istifade etmeyi prensip haline getirmişlerdir. Fakat bütün bu çabalara rağmen Rusların, birliklerine uzak mesafelerdeki Kürtlerden hiçbir şekilde istifade edemedikleri görülmüştür. Sadece Rus işgaline uğrayan bölgelerde yaşayan bazı aşiretler mecburiyet karşısında Ruslara itaatlerini bildirmişlerdir. Kürt aşiretleri, Osmanlı devletinin kendilerini muhafaza yolunda ümitlerini kaybettikleri takdirde mal ve can emniyetlerini sağlamak maksadıyla Ruslara itaatlerini bildirmişlerdir. Yine buralarda Ruslara karşı inatla direnen Kürt aşiretlerinin varlığı bilinmektedir. Propaganda çalışmalarındaki bu başarısızlık, Rus generalleri arasında, Kürtleri elde etme planlarında fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bunlardan bir kısmı artık geleneksel politika haline gelmiş olan maddi imkanları kullanmayı savunurken bir kısmı da artık bu planın işe yaramadığı ve Kürtler üzerinde cebri tedbirler almak gerektiğini savunuyordu. Bu düşüncede olanlar en fazla itimat ettikleri Binbaşı Cafer ağadan bile şüphelenmişlerdi. Rus-

¹² Avriyanov, *a.g.e.*, s.187-188.

¹³ Avriyanof, *a.g.e.*, s.183.

¹⁴ Vedat Şadillili, *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyamları I*, Ankara 1980, s.30.

¹⁵ Avriyanov, *a.g.e.*, s.189-204.

laşmış birkaç Ermeniği görevlendirerek gizli olarak Cafer ağayı takibat altına aldıkları bu şüphelerini ortaya koyuyordu¹⁶. Diğer yandan Osmanlı tebalarına hitaben yapılan neşriyat, Kürt mahalli lisanına vakıf bazı kişiler tarafından bu dile tercüme ediliyor ve öyle dağıtılıyordu.

Kürtlerle münasebet tesis etmek amacıyla General Suslov'un maiyetindeki Miralay Bartolomi ve Yüzbaşı Popku'nun bütün gayretleri Kürtleri Rusya'ya yaklaştıramamıştır. Harp esnasında sadece Cafer ağa ve Ahmet ağa kumandasındaki yaklaşık 500'er kişiden oluşan Kürt aşiret birlikleri Rus kuvvetleriyle birlikte hareket etmişler¹⁷, Kürtlerin büyük bir bölümü ise Osmanlı kuvvetleri yanında muharebeye iştirak etmişti. General Suslov'a göre, Kürtlerin Rus saflarına çekilmesi hediyelerle olmayıp, tehdit ve zor kullanmayla ancak mümkündür¹⁸. Bu görüşe Von Feifman, askeri yönden zararlı olacağı cihetle karşı çıkıyor, Kürt meselesinin ileri bir tarihte tam olarak ele alınması gerektiğini düşünüyordu. Diğer yandan Miralay Bartolomi yaptığı incelemeler neticesinde Kürtleri Rus saflarına çekmenin tek yolu olarak, yaşadıkları bölgenin işgal edilmesi, ekonomik vaziyetlerinin Rusların kontrolüne alınmasıyla mümkün olacağı kanaatine varmıştı¹⁹.

Rusların, Kürtlerle münasebetlerini bir müddet sonra daha bir ciddiyetle ele aldıklarını, General Muraviyev'in emriyle Miralay Boris Melikov tarafından düzenlenen "*Kürt Kabileleri İdare Nizamnamesi*"'nden anlamaktayız. Kürtleri elde etme metotları da diyebileceğimiz bu nizamname, Kürtlerin vaziyeti, hareketli tabiatları, yaşam tarzları ve adetleri dikkate alınarak ortaya konmuştu. Burada önemli gördüğümüz birkaç maddesini zikretmekle yetineceğiz. Nizamnamenin 1. maddesine göre, Kürtler üzerinde Rus hakimiyeti Kürtçe'ye vakıf yüzbaşından daha üst rütbede olan bir Rus zabitanın idaresiyle kurulmalıdır. 2. maddesinde ise, Rus zabitanına muavin olarak nüfuzlu iki Kürt ağası tayin edilmelidir. Nizamnamenin diğer kısımları ise daha çok aşiretler arasındaki ilişkileri düzenleyici, diğer bir ifadeyle askeri ve siyasi alanda kullanılabilir hale getirici tedbirler ihtiva etmekteydi²⁰. Fakat bu nizamname tatbik edilememiştir²¹.

2-) 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinde Rusların Kürtlere Yönelik Politikaları

Bu harpte Ruslar bir yandan Balkanlardan hareketle Edirne ve İstanbul istikametinde ilerlemeye başlarken, diğer yandan Kafkas cephesinden de büyük kuvvetlerle harekete geçmişti. Ahmet Muhtar Paşa'nın büyük gayretlerine rağmen Kasım 1877'de Kars kalesini alarak Erzurum istikametine yönelen Ruslar yine bu savaşta Kafkas hareketi programı dahilinde Kürtlerle yakın temasa geçmişlerdir. Bu defa hududun daha iç kesimlerindeki Kürtleri elde etmeye çalıştıkları, özellikle Osmanlı hâkimiyetinin de tam olarak tesis edilemediği Dersim yöresi aşiretleri ile Osmanlı hükümeti arasındaki ilişkileri tetkik ettikleri dikkat çekmekteydi. Balkan

¹⁶ Avriyanov, *a.g.e.*, s.192-194.

¹⁷ Halfin, *a.g.e.*, s.56.

¹⁸ Avriyanov, *a.g.e.*, s.200-202.

¹⁹ Avriyanov, *a.g.e.*, s.202-203.

²⁰ Avriyanov, *a.g.e.*, s.205-208.

²¹ Halfin, *a.g.e.*, s.61-62.

Slavlarını ayaklandırmada etkili olan Müşir İgnatiyev bu harp esnasında Kafkas cephesi yetkililerinin, eski muharebelerde olduğu gibi Kürtlerin hissiyatını kazanmaları ve onlarla gizli münasebetlere girmelerini zorunlu görüyordu. Osmanlı idaresinin Kürtlerden 60 bin mevcutlu bir kuvvet çıkararak, bunları nizamiye kıtalarına dahil etme girişimlerinden ve İngiliz entrikalarının Kürtleri Ruslara karşı harekete geçirme ihtimallerinden endişelenmekteydi²². Bu çerçevede General Boris Melikov askeri vazifesi gereğince Gümrü'ye geldiği sırada, bazı aşiret reisleri Melikov'un nezdine elçiler göndererek itaatlerini arz etmiş, kendilerine verilecek emre hazır olduklarını beyan etmişlerdi. Melikov, Kürt elçilere çeşitli hediyeler vererek yapmaları gereken hususlarda talimat vermiştir. Bu talimata göre; Rus kıtaları hududu geçmedikçe harekâta başlamamaları ve çapulculuktan uzak durmaları yönünde uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca sadakatine güvendikleri Cafer ağa ve Kürt asıllı muhtarlara adamlar gönderilerek, harekât başladığı anda Rus askeri birliklerine Kürt aşiretlerinden oluşan süvari kuvvetleri katmaları istenmiştir²³. Aynı şekilde daha önceki muharebelerde olduğu gibi Doğu Anadolu ahalisi arasında dağıtılan bildirimlerde, Rus ordusunun Osmanlı devletinin sulh ve sükun içerisinde yaşayan tebalarına bir kastı olmadığı, aksine baskı altında bulunduğunu iddia ettikleri ahaliye yardım etmek amacıyla oldukları vurgulanarak, Rus kuvvetlerine karşı ahalinin itaatkar olması, aksi takdirde zor kullanılacağı ifade olunuyordu²⁴.

Savaşta, hudut üzerindeki Kürt aşiretlerinin Ruslara destek verdiği, Yezidi Kürtlerinin boyunlarına haç takarak Rus saflarında Osmanlıya ihanet ettikleri bilinmektedir. Muharebenin neticesinde Osmanlı devleti Rusya karşısında mağlup olarak Doğuda Kars, Ardahan ve Batum'u Ruslara terk etmek zorunda kalmıştır. Bu mağlubiyetin ardından, devletin doğuda otoritesinin zayıflaması, yine savaşın getirdiği bir takım huzursuzluklarla isyanlar baş göstermiştir. Bunlardan biri Hak-kari-Şemdinli yöresinde büyük nüfuz sahibi Şeyh Ubeydullah'ın isyan girişimidir. Bu isyanı bahane ederek bölge işlerine karışan İngilizlerin bu sayede bölgede nüfuzlarını artırmalarından endişe eden Ruslar da olaya müdahil olmuş, Osmanlı devletine uyarılarda bulunmuştur²⁵. Şeyh bir müddet sonra Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilerek İstanbul'a getirilmiş ve böylece İngilizlerin kullanmalarına fırsat verilmemiştir. Ancak bu defa Rusların devreye girdiğini görüyoruz. Nitekim İstanbul'da gözetim altında bulunduğu sırada şeyh, Ruslardan yardım almayı ümit ederek kaçmaya teşebbüs etmiş ise de yakalanarak ailesiyle birlikte Mekke'ye sürgün edilmiş ve aynı yıl Mekke'de ölmüştür²⁶.

²² Avriyanov, *a.g.e.*, s.221.

²³ Avriyanov, *a.g.e.*, s.222-224.

²⁴ Avriyanov, *a.g.e.*, s.229.

²⁵ Halfin, *a.g.e.*, s.91.

²⁶ Şadillili, *a.g.e.*, s.30-32.

II.MEŞRUTİYETTEN SONRA RUSLARIN KÜRTLERLE MÜNASEBETLERİ

1) Rusların Osmanlı Devleti'ni Doğu'dan Kuşatması

Ruslar, 19. asır boyunca özellikle Osmanlı-Rus ve Rus-İran muharebelerinde, bu iki devlet hudutlarında yaşayan ve kısmen otorite boşluğu bulunan bölgelerdeki Kürt aşiretlerini askeri amaçları için kullanmışlardır. Osmanlıya bağlı aşiretlerin yanı sıra İran topraklarında yaşayan aşiretleri de kendi emelleri için kullanmaktan çekinmeyen Ruslar Özellikle İran sahasında etkili bir konumda bulunuyordu. İran'ın içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık ve otorite boşluğunu değerlendiren Rusların bölgede hem ekonomik hem de siyasi bakımdan yerleştiğini görmekteyiz. 1907'de İran'daki meşrutiyet hareketinde hem İngilizler hem de Ruslar, İran içişlerinin baş aktörleri olmanın yanı sıra bölgeyi kendi aralarında nüfuz alanlarına ayırmışlardır. İç mücadeleler esnasında askeri kuvvetleri de harekete geçiren Ruslar 1909'da işgal faaliyetlerine girerek Tebriz, Hoy, Dilman ve Urmiye'ye askeri kuvvetlerini yerleştirdiler²⁷.

Bölgedeki mevcut otorite boşluğu askeri ve siyasi istismarın yanı sıra yolsuzluk, kaçakçılık, gasp ve talana müsait bir ortam oluşturuyordu. Özellikle Van'ın merkeze uzak ve hudut üzerinde bulunması her türlü gayri meşru işlerin mekanı durumuna gelmesine sebep olmuştu. İran'a tabi aşiretler İran topraklarında eşkiyalık yapıyor, mahalli idareciler tarafından baskı gördükleri zaman, hudut üzerinde görevli bazı memurlar rüşvet mukabilinde bunların huduttan geçmelerine göz yumuyordu. Osmanlı topraklarına geçen bu aşiretler askeri takibe alınca ya tekrar İran'a kaçıyor ya da fidye ile kurtuluyordu. Bazen de Osmanlı topraklarında yaşayan bazı ağalar bunlara yardım ve yataklık yapıyordu. Köylere baskın yapan, kervan soyan, ya da zenginlerin malını ele geçiren bu aşiretler Osmanlı topraklarında ele geçirdikleri malları İran'da, İran'da ele geçirdikleri malları da Osmanlı topraklarında satıyordu. Gelirin bir kısmı sınır memurlarına rüşvet olarak veriliyordu. Hudut üzerindeki aşiretlerin yaylak ve kışlak olarak kullandıkları araziler farklı devletler dahilinde olduğu için arazi davaları da çoktu. Bu davalara bakan sınır muhafızları menfaat gördükleri taraf lehine düzenlemeler yapıyor, bölgenin huzur ve istikrarsızlığı bu şekilde devam ediyordu²⁸.

Osmanlı-İran hududunun uzun yıllar netliğe kavuşturulamamış olması dolayısıyla bölge dış müdahaleye açık bulunuyordu. Bu durumda hem bölgede hukukunu muhafazaya, hem de kendi hudutlarının emniyetini sağlamaya çalışan Osmanlı devleti, Rusya'nın bölgede yayılmaması yanı sıra, İran'ın toprak bütünlüğünün korunmasına da özen gösteriyordu. Bu maksatla bölgenin güvenliği için hudut ötesinde az da olsa nizami asker bulunduruyordu. Esas kuvvetler ise bölgedeki aşiretlerden oluşturulan süvari alayları idi. Osmanlı Doğu Anadolusuna açılan bir kapı durumunda olan ve Nevahi-i Şarkîye olarak adlandırılan bölgenin Van vilayetine sınırı olan merkezî şehirleri, Çahari, Mavane ve Şinu idi. Bu şehir-

²⁷ Hüseyin Baykara, *İran İnkılabı ve Aşatlık Hareketleri*, İstanbul 1978, s.74-81.

²⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), *Dahiliye Siyasi* (DH. SYS), 7/2-1, Lef 64. III. Ordu Müfettişliği'nden Umum-ı Erkan-ı Harbiye Dairesine Gönderilen 21 Mart 1911 Tarihli Tahrirat.

lerde yaşayan halkın çoğunluğu sünni ve şii Müslümanlardan oluşmakla birlikte, Nasturi gibi Hristiyan unsurlar da bulunuyordu²⁹.

İran'ın kuzey kısımlarında önemli avantajlar yakalamış olan Ruslar, daha ileri giderek İran'ın en büyük ve en meşhur şehirlerinden Tebriz'e göz dikmişlerdi. Bölgenin en müstahkem merkezi olan Urmiye siyasi, iktisadi bakımlardan Rusların en önemli üslerinden biri haline gelmişti. Urmiye, Hoy ve Salmas Osmanlı hududunun en mühim bir kısmını ihata etmesi dolayısıyla burada Osmanlı hükümetini Rusya'ya karşı müteyakkız hale getiriyordu. Osmanlı devletinin bölgede etkisini yok etmek için gerek mahalli İran memurları gerekse aşiretler üzerinde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütülmekteydi. Osmanlı devletinin Panislamist politika yürüttüğü ve yakında Hoy, Salmas ve Urmiye'yi işgal edeceği haberleri yayılıyordu³⁰.

Ruslar, Balkanlardaki çetelerden nasıl istifade etmişlerse, Kürtlerle meskûn bölgelerde de aynı yöntemi uygulamaya çalışıyorlardı. Manastır, Kosova, Selanik vilayetlerinin işgalinden önce buradaki konsolosları vasıtasıyla çeteleri elde ederek amaçlarında muvaffak olmuşlardı. Konsolosların esas görevi, çete reisleriyle temasa geçerek onları mümkün olduğu kadar himaye etmek ve kendilerine yardımcı memur olarak görevlendirmek idi. İşte Balkanlarda çetelerle irtibatla tecrübe kazanmış olan konsoloslar, vaziyet itibarıyla benzer özellikler gösteren doğu bölgelerinde görevlendirilmişlerdi. Hoy ve Salmas'a konsolos tayin edilen Mösyo Çerkov bunlardan biri idi. 5 sene Selanik konsolosluğunda bulunmuş, Pirezrin, Üsküp ve Manastır'da Rusya adına önemli hizmetler yapmış, Rus ordusunun bölgeyi işgalinden sonra hükümeti tarafından hizmetlerinin mükafatı olarak son derece geniş yetkilerle Hoy ve Salmas konsolosu olarak atanmıştı. Vazifesi, aynı yöntemi bu sefer de Kürt aşiretleri vasıtasıyla bölgede uygulamaktı. Göreve başlar başlamaz hemen harekete geçerek Osmanlı hükümetine muhalif Kürt aşiretleriyle temasa geçmişti³¹. Çerkov ve diğer Rus yetkililer tarafından Kürt aşiret reislerine mektuplar gönderilerek "*Rus imparatorunun Kürtlerin hamisi olduğu, Kürtleri Osmanlı ve İran zulmünden kurtaracağı*"³² anlatılıyor ve onları Rusya'ya yakınlaştırmaya çalışıyorlardı. Ruslar bölgede nüfuz tesis edebilmek için öncelikle Urmiye'deki Nasturi ve Keldani Hristiyan ruhani liderleri, satın aldıkları mahalli İran yetkililerini ve nihayet Kürt aşiret reislerini kullanmaktaydı. Meşhur müsteşriklerden Minorski bu dönemde Ruslar adına bölgede faaliyet gösteren ajanların başında geliyordu. Minorski; aşiretler ve halka "*Kürt Emriği*" kurulması fikrini aşılyordu. Aşiretlerle İran memurları arasına nifak tohumları saçan Minorski, Kürt aşiretlerini Rusya'ya bağlamak için aşiret reislerine silah, elektrik feneri ve daha başka hediyeler vererek Osmanlı devleti aleyhine çalışacaklarına dair ellerinden yazılı belgeler almak-

²⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), *Bab-ı Ali Evrak Odası* (BEO), 303057. Nevahi-i Şarkiye Meselesi Hakkında Siyasi, Askeri, İktisadi Durum Raporu.

³⁰ BOA. BEO., 303057. Nevahi-i Şarkiye Raporu,

³¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA). *Dahiliye Kalem-i Mahsus* (DH. KMS), 2/1-36, Lef 10/1-2. Hoy ve Salmas Şehbenderi Hasan Tahsin Bey'in 25 Aralık 1913 Tarihli Raporu.

³² BOA. DH. SYS., 24/2-4, Lef 74. Osmanlıya bağlı Kürt aşiretlerini Rusya'ya celbetmek için Osmanlıca'ya vakıf biri tarafından yazılmış olan bu mektup parçası Van'ın Ercik nahiyesinde bulunmuş ve vali Hakkı Bey tarafından 8 Nisan 1912'de Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.

taydı. Osmanlı devletinin yakında buralardan tamamen çekileceği yolunda açıklamalar yapan Minorski bir yandan aşiretleri silahlandırmış diğer taraftan bu aşiretlere, halkı yıldırma ve göç ettirmek için köy ve kasabalara baskınlar yaptırmıyordu³³.

Rusların bölgede takip ettikleri siyasetin esas gayesi Lahey'de görüşülmekte olan Osmanlı-İran hudut meselesi öncesinde bölgede etkin olabilmektir. Nitekim bir süre sonra Ekim 1912'de Urmiye'yi tamamen işgal etmişler, Kasım ayında Osmanlı kuvvetlerinin Nevahi-i Şarkiye'yi tahliye etmesi³⁴ üzerine Osmanlı sınırlarına doğru işgali genişletmeye başlamışlardır. Dünya kamuoyu nezdinde bu işgalleri meşru göstermek için çeşitli entrikalar çeviriyorlardı. Osmanlı kuvvetlerinin çekildiği noktalarda önce Rus ajanları olaylar çıkarıyor, ardından bölge güya huzuru sağlamak bahanesiyle bir daha çıkmamak üzere Rus askerleri tarafından işgal ediliyordu.

İşte bu dönemlerde Ruslar İran'ın kuzeyinde bulunan Kürt aşiretlerini Osmanlıya karşı istediği gibi kullanmaya başlamıştır. Çevirdikleri entrikalarla I. Dünya savaşı öncesinde bölgede zaten yetersiz olan huzur ve güvenliği tamamen yok etmişlerdir. II. Meşrutiyetin ilanından I. Dünya savaşının başlamasına kadar Osmanlı İran hududu üzerindeki aşiretlerin yanı sıra Doğu Anadolu'da Bedirhanlıların ve Şeyh Ubeydullah'ın evlatları vasıtasıyla olaylar ve isyanlar çıkarmaya çalışmışlardır. Şimdi bunların nasıl cereyan ettiğini ve Rusların işgal politikalarına alet olan kişi ve grupların faaliyetlerini ele alalım. Bunlardan birisi meşhur Bedirhan sülalesine mensup Abdürrezzak'tır.

2) Bedirhanlı Abdürrezzak

Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre önce eski şehreminlerinden Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi olayıyla bağlantılı olarak Bedirhanlı ailesi mensupları takibata uğramış, bunlardan Abdürrezzak yapılan tahkikat neticesinde suçlu bulunarak Trablusgarp'a sürgün edilmişti³⁵. Abdürrezzak daha sürgünde iken kaçarak, bu dönemde Doğu Anadolu'da isyanlar çıkarmak amacıyla Kürt aşiretleri üzerinde nüfuz kurabilecek, etkili elebaşları tespit etme avcılığına çıkmış olan Ruslarla irtibat kurmuştur. Trablusgarp'tan kaçarak ilk olarak İran'ın kuzeyine gelmiş ve burada Rusların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Rusya'ya davet edilen Abdürrezzak burada kaldığı sürede bol miktarda hediyelerle taltif edilmiş, Osmanlı devleti aleyhine Ruslarla bir takım anlaşmalar yapmıştır. Ruslardan aldığı talimat gereğince Kafkasya ve daha çok İran'ın Kürt aşiretleriyle meskûn kuzey kesiminde aşiretlerle irtibata geçmiştir. Doğu Anadolu'da Bedirhanlılar gibi güçlü nüfuza sahip bir sülaleye mensup olmanın avantajlarını kullanan Abdürrezzak, kısa sürede aşiretler arasında etkili olmayı başarmıştır. Hem Osmanlı aşiretleri hem de İran aşiretlerine yönelik Rus politikalarının uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Bu dönemde Ruslar özellikle İran'daki meşrutiyet hareketini bastırmak ve her zaman söz geçirebilecekleri eski İran şahı Mehmet Ali'yi tekrar iktidara geti-

³³ BOA. BEO., 303057. Nevahi-i Şarkiye Raporu.

³⁴ BOA. BEO., 308975. Dahiliye Nezareti'nden Sadarete 19 Kasım 1912.

³⁵ BOA.DH.SYS., 90/1-6, Lef 11. Karakilise Kaymakamlığı'nın 10 Ocak 1912 Tarihli Tahrirat.

rebilmek için bölgede feodal Kürt beylerinin yardımına ihtiyaç duymakta ve onları maddi çıkarlar karşılığında elde etmekteydi.

Osmanlı meşrutiyetinin ilanından sonra çıkarılan af yasasından yararlanan Abdürrezzak İstanbul'a dönmüş, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra muhalif bir tavır alarak, daha önce bir müddet işbirliği yaptığı Ruslarla yeniden temasa geçmiştir. Rusya elçisinin yardımıyla Rusya'ya kaçan Abdürrezzak Rus makamlarıyla yaptığı anlaşma gereği Kafkaslara dönerek İran'ın kuzeyinde zararlı faaliyetlere başlamıştır. Burada Rusların tahrikleri sonucu Osmanlıya düşman olan aşiretlerin reisleri ve eşkiya çeteleri ile irtibat kurmuştur. Osmanlı hükümeti Abdürrezzak'ın bu zararlı faaliyetlerine engel olunması için Urmiye ve Salmas'ta bulunan Osmanlı şebhenderliklerini harekete geçirmiştir³⁶. Bunun yanı sıra meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a dönen ve Ayan Meclisi üyeliği makamına getirilen Seyyid Abdülkadir Efendi'nin görüşlerine başvurarak Doğu Anadolu'daki gelişmeler hakkında bilgi almıştır³⁷.

Bu sıralarda Abdürrezzak'ın Tiflis'te Rus askeri yetkilileriyle görüştüğü, Ruslar hesabına Doğu Anadolu Kürt aşiretleriyle ilgili planları tatbik etmeye başlayacağı Osmanlı makamları tarafından bir süredir ciddi olarak takip edilmekteydi. Bedirhanlılar esas olarak Cizre ve civarında nüfuz sahibi oldukları için Abdürrezzak'ın huduttan geçince ilk olarak buraya geleceği tahmin ediliyordu. İstanbul'daki kardeşlerinin Kadıköy'den Cizre'ye çektikleri telgraf da bu tahminleri güçlendirmekteydi. Cizre kaymakamı, geldiği takdirde Abdürrezzak'a karşı ne yapmaları gerektiği konusunda Diyarbakır valiliğinden bilgi istedi³⁸. Verilen cevapta her şeyin hükümetin kontrolü dahilinde olduğu, yanlış bir hareketi görülmedikçe seyahatine engel olunmamasını bildirmekle birlikte, teyakkuz halinde olunması tenbih ediliyordu³⁹. Bunun üzerine Siirt ve Cizre mıntıklarında daha fazla tedbir alınmış, Beyoğlu fotoğrafhanelerinde bulunan fotoğraflarından bir tane temin edilerek gönderilmesi Erzurum vilayeti tarafından talep edilmiştir⁴⁰.

Osmanlı yetkilileri Abdürrezzak'ın faaliyetlerini, nerede olduğunu, kimlerle görüştüğünü adım adım takip etmekteydi. Hareketlerinin ve amacının daha iyi anlaşılması için bu aşamada sadece takip ettirmekle yetiniyordu. Abdürrezzak Tiflis'te Rus konsolosuyla görüştüğünden sonra oradan ayrılarak İran'ın kuzeyindeki Makü tarafına geçmiş, burada kaldığı sürede Ruslara tabi olan ve Osmanlı hükü-

³⁶ BOA.DH.SYS., 24/2-1, Lef 2. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 25 Aralık 1910 Tarihli Tahrirat.

³⁷ BOA. DH. SYS., 24/2-3, Lef 15/1. Dahiliye Nezareti'nden Ayan Meclisi Üyesi Abdülkadir Efendi'ye 18 Aralık 1911. Seyyit Abdülkadir Efendi, 2 Ekim 1908'de kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin başkanı idi.

³⁸ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 4.Diyarbakır Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 12 Ocak 1911 Tarihli Şifre.

³⁹ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 3/1.Dahiliye Nezareti'nden Diyarbakır Vilayeti'ne Gönderilen 14 Ocak 1911 Tarihli Şifre. Aynı mealde Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetlerine de tebliğ yapılmıştı. *Aynı Vesika*, Lef 6/1.

⁴⁰ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 8. Erzurum Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 27 Şubat 1911 Tarihli Şifre. Bedirhanlı ailesinin Meşrutiyet kuşağı sürgünde doğmuş, memleketlerine dönmelerine müsaade edilmemişti. Bu sebeple Abdürrezzak bölgede sima olarak tanınmıyordu. Bundan dolayı fotoğrafı isteniyordu.

metine hasım aşiret reisleriyle görüşmüştü⁴¹. Alınan bu istihbarat üzerine Makü'de hal ve hareketlerinin takibi ve hükümete bildirilmesi için Erzurum İl İdare Meclisi katiplerinden Hüseyin Bey Makü'ye gönderilmiştir. Edindiği bilgilere göre Abdürrezzak Makü'ye gelmiş ve Makü hakiminin konağında misafir olmuştu. Mahalli yetkililerin kendisine çok hürmet ettiklerini, bölgedeki ağaların sık sık kendisini ziyaret ettiklerine şahit olmuştu. Makü'den ayrıldıktan sonra Tebriz ve Hoy taraflarını dolaşarak Van'a gideceğini ve yörenin ileri gelenleriyle görüşeceğini öğrenen Hüseyin Bey hükümete bu hususları rapor etmiştir. Abdürrezzak bölgedeki işlerini bitirdikten sonra 19 Mart 1911'de Hoy ve Salmas taraflarına gitmek üzere Makü'den ayrılmıştır⁴². Bu dönemlerde Osmanlı hükümetine muhalif Kürt aşiretlerinin yatağı haline gelen Osmanlı-İran hududu üzerindeki Kotur'a uğrayarak Şikak aşireti reisi Simko lakaplı İsmail Ağa ile görüşmelerde bulunmuş ve daha sonra Van hudutlarına girerek bölgedeki Milan ve Makuri aşiretlerinin reisleriyle irtibat kurmuştur⁴³. Daha sonra Van merkezine gelen Abdürrezzak vali vekili Kazım beyle görüşmüş, burada yaptığı açıklamada amacının, ticari işlerini yoluna koymak ve mebusluk seçimlerine katılmak olduğunu söylemiştir. Bu görüşmenin akabinde mahalli Rus konsolosluğunu da ziyaret etmeyi ihmal etmeyen⁴⁴ Abdürrezzak'ın Van'da kaldığı sürede Ermeni Taşnak Cemiyeti reislerinden İşhan'ın evinin yakınlarında gizlice bir ev kiraladığı, burada uzun süredir görmediği kardeşleriyle buluştuğu bilinmektedir⁴⁵. Cizre bölgesinde faaliyet gösteren Bedirhanlı ailesinin diğer fertleri her ne kadar Osmanlı yetkililerine yaptıkları açıklamalarda kardeşleri Abdürrezzak'la bağlantılarının mevcut olmadığını ve Ruslarla işbirliği içerisinde olması dolayısıyla onun karşısında olduklarını söylüyorlarsa da gizlice görüştükları bilinmekteydi. Mebusluk seçimleri bahanesiyle asıl maksatlarını gizlemeye çalışan bu dönem Kürt ileri gelenleri, faaliyetlerini meşru hale getirmeye çalışıyorlardı. Seçim yasasına göre İran hududundaki aşiretlerin seçimlere katılma hakkına sahip olmaması, Bedirhanlıların bu aşiretler arasında faaliyet göstermelerindeki maksatlarının başka olduğunu gösteriyordu.

Abdürrezzak'ın Van'da hem Rus konsolosuyla hem de Taşnak reislerinden İşhan'la sıkı münasebetlerde bulunması Osmanlı yetkilileri tarafından ciddiyle takip edilmekte ise de bu aşamada müdahale edilmemesi daha uygun görülüyordu. Ancak tüm bu gelişmeler, Osmanlı yetkilileri tarafından, Rus konsolosunun gözetimi altında Ermeni-Kürt işbirliğini sağlama çalışmaları olarak düşünölmeye başlanmıştı. Zira Rusların Doğu Anadolu'da karışıklık çıkaracak potansiyel bir güç oluşturmaya çalıştukları açık olarak görülüyordu. Halk arasında dolaşan bir söylentiye göre; Abdürrezzak'ın Rusya'da bulunduğu sırada Petersburg'a giderek

⁴¹ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 5. Tiflis Başşehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne Gönderilen 1 Mart 1911 Tarihli Şifre.

⁴² BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 35. Erzurum Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 21 Mart 1911 Tarihli Şifre.

⁴³ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 33, 45, 47.

⁴⁴ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 47. Van Vali Vekili Kazım Bey Tarafından Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 12 Nisan 1911 Tarihli Şifre.

⁴⁵ BOA. DH. SYS., 24/2-1, Lef 55. Bitlis Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 21 Nisan 1911 Tarihli Şifre.

bizzat imparatorla görüştüğü ve isyan çıkarmak konusunda Rusya'ya söz verdiği vesikalarda zikredilmektedir. Bu işbirliğine göre; Abdürrezzak Doğu Anadolu'da silahlı çatışmayı başlatacak, Rusların müdahalesi, yardım ve himayesi altında kurulacak sözde Kürdistan devletinin başına getirilecekti. Rus silah fabrikaları, üç sene zarfında ödenmek şartıyla 50 bin tüfek ve 50 adet top verecekti. Abdürrezzak bu maksatla aşiretler arasında mutabakatı sağladıktan sonra silahların gönderilmeye başlanacağı belirtiliyordu. Silahların aşiretlere dağıtımı sırasında kendilerinden cüzi miktarda para alınacaktı. Ruslar tarafından tertiplenen bu plan çerçevesinde Makü yönetiminden, Mahmudi ağalarından ve yine Kotur hakimi Simko'dan Abdürrezzak'a destek vereceklerine dair teminat alınmıştı⁴⁶. Abdürrezzak mahalli Osmanlı yetkilerinin tahminlerini boşa çıkararak Van yöresinde görevini tamamladıktan sonra Cizre'ye uğramadan gizli bir şekilde Osmanlı sınırını geçerek İran topraklarına, Urmiye'ye geçmiştir. Artık geç de olsa hükümet onun seyahat serbestisini kaldırmış ve hakkında kanuni takibat yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu sebeple Urmiye'den Osmanlı sınırlarına girdiği anda tutuklanması ilgili vilayetlere yazılmıştır⁴⁷.

Osmanlı hükümetinin Abdürrezzak'ı tevkif etme kararından sonra bir süre kendisinden haber alınmamış ise de, aşiretler arasındaki huzursuzlukların artması, Osmanlı devleti üzerinde ezeli emelleri olan Rusya'nın elinde tehlikeli bir silah haline gelmesi, bölgede her an bir isyan çıkarması tehlikesi karşısında bir çare olarak Abdürrezzak'ın affedilmesi yoluyla bütün bunların önüne geçilmesi düşünülmeye başlanmıştır⁴⁸. Ancak bu sırada Abdürrezzak'ın Tiflis'te Osmanlı vatan-daşlığından çıktığı haber alınmıştır. Bundan sonra çalışmaları daha da hızlandıran Abdürrezzak Urmiye Rus konsolosu Sergey Golobinov'la birlikte, Osmanlı devletine karşı ittifaklarını sağlamak maksadıyla İran topraklarındaki aşiret reislerine mektup yazmışlardır. Bu mektuplarda Abdürrezzak şöyle diyor: "*Bilmiş olunuz ki harekati zalımanesi müşabede edilen bir Devlet-i İslamiyenin terkıyla, İslam olmasa bile diğer bir devletin penâhına iltica caiz ve şeran vaciptir*". Bu ifadelerle Rusya'ya iltica ettiğini itiraf ediyor ve aşiretlere yönelik mesajlarında onların dini hassasiyetlerini dikkate alarak bu hareketinin İslam'a aykırı bir davranış olmadığını vurguluyordu. Bölgedeki aşiretlerin dini duyguları kuvvetli ve birçoğu hilafete son derece bağlı idi. Bunlardan bir kısmı meşrutiyetten sonra iktidara gelmiş olan ittihatçılara yönelik gerek iç gerekse dış mihraklı olumsuz propagandaların tesiriyle hükümete karşı cephe almış bulunuyorlardı. Abdürrezzak bu mektuplarında Osmanlı devletini idare edenleri farmasonluk ve kâfirlikle itham etmekteydi. Bu sebeple aşiret reis-

⁴⁶ BOA. DH. SYS., 24/2-2, Lef 11.İran Hududu 1. Komiseri Kaymakam Behçet bey'den Dahiliye Nezaretine Gönderilen Gizli Şifre.

⁴⁷ BOA. DH. SYS., 24/2-2, Lef 17/1.Dahiliye Nezaretinden Erzurum ve Van Vilayetlerine Gönderilen 31 Mayıs 1911 Tarihli Şifre.

⁴⁸ BOA. DH. SYS., 24/2-3, Lef 59.Karakilise Kaymakamlığı Tarafından Muş Mutasarrıflığı'na Gönderilen 18 Aralık 1911 Tarihli Tahrirat.

lerini ve ağaları, sözde kâfir ve İslam'a ihanet etmiş saydıkları Osmanlı idarecilerine karşı mal ve canlarıyla savaşmaya çağırıyordu⁴⁹.

Abdürrezzak'ı, Rusya himayesinde bir Kürdistan Emirliği kurma fikrine yönlendiren, onu cüretlendiren Ruslar bölgede kendilerine yakın duran diğer mahalli Kürt liderlerini de onun liderliği altında toplamaya çalışmaktaydı. Bunlardan biri Kotur bölgesi Şikak aşiretlerinin reisi Simko, diğeri ise Hakkari ve Şemdinli yöresinde etkili olan Şeyh Ubeydullah evlatlarından Seyyit Taha idi.

3-) Seyit Taha'nın Ruslarla İlişkileri

Seyit Taha Şeyh Ubeydullah Efendi'nin torunlarından biri idi. Şeyh Ubeydullah Efendi Hakkari civarında olduğu gibi İran hudutları dahilindeki Kürt aşiretleri arasında da büyük bir nüfuza sahipti. Hakimiyeti altındaki Kürt aşiretlerinin vergilerinin bir kısmını alarak mali yönden oldukça güçlü hale gelmişti. Bu servetin paylaşımı, çocukları ve torunları arasında uzun süre çatışmalara sebep olmuştur. Ağustos 1911'de bu çatışmalar şiddetlenerek Urmiye civarını da içine almıştır⁵⁰. Hükümet bu aile kavgasını yatıştırmak için harekete geçmiş ve ailenin ileri gelenlerini tutuklayarak yargılanmak üzere İstanbul'a sevk etmiştir. Bunlar arasında Seyit Taha da bulunuyordu. Bir süre sonra İstanbul'dan firar eden Seyit Taha tekrar bölgeye gelmiş ve hadiseler yeniden alevlenmişti⁵¹. Bu hadiselerle müdahale eden askeri müfrezeeye yönelik saldırıların olması üzerine meselenin üzerine ciddiyetle giden hükümet bölgede asayişini sağlamak üzere Cabir paşa komutasında askeri bir hareket başlatmıştır. Cabir Paşa Seyit Taha'nın yanı sıra bir süredir Ruslarla işbirliği halinde Doğu Anadolu'da isyan planları yapan Abdürrezzak'ı da ele geçirmiştir. Ancak Van'a götürmek üzere yola çıkarıldıktan sonra Osmanlı-İran hududu üzerinde bulunan Kotur yöresinin hakimi ve Rus işbirlikçisi Simko'nun baskınına uğramışlardır. Askeri müfrezeyi esir alan Simko, silahlarına el koyduktan sonra askerleri serbest bırakmış, Seyit Taha ve Abdürrezzak'ı yanına alarak Kotur'a geçmiştir⁵². Bu kurtarma operasyonunun yapıldığı dönem bölgenin geleceği için önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı bir zamandı. Ruslar bir müddettir üstlendiği Urmiye ve havalisini Rusya'dan sevk edilen askeri kuvvetler tarafından işgal etmeye başlamıştı. Bu işgali Osmanlı hudutları aleyhine genişletmeye başlayacaklardı ki, bu noktada kendilerine destek olabilecek mahalli önderlere her zamankinden daha fazla ihtiyaçları vardı.

Bu kaçırılma olayından sonra Abdürrezzak'ın yanı sıra Ruslar için kullanılacak ikinci bir kişi daha bulunmuş oluyordu. Bütün bunların tertipleycisi, bölgedeki Rus yetkilileri idi. Rus konsolosunun bu kaçırılma olayı esnasında burada

⁴⁹ BOA. DH. SYS., 24/2-4, Lef 112-113. Abdürrezzak Bin Necip Bedirhani Tarafından İsmail ve Timur Ağalara Yazılan Mektup. Aynı kişilere Rus konsolosu tarafından da mektuplar yazılmış, kendilerini bizzat gelerek ziyaret edeceği bildirilmiştir. Bkz, *aynı vesika*, lef 106.

⁵⁰ BOA. BEO., 298311. Hariciye Nezareti'nden Sadarete 17 Aralık 1911 Tarihiyle Gönderilen Tahrirat, Sadaret'ten Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine 18 Aralık 1911.

⁵¹ BOA. BEO., 302848. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 23 Eylül 1912 Tarihli Şifre.

⁵² BOA. BEO., 302848. Van 11. Kolordu Kumandanı Cabir Paşa Tarafından Dahiliye Nezareti'ne Çekilen 18 Ekim 1912 Tarihli Şifre.

bulunması da bunu gösteriyordu. Yine de hükümet Taha'yı Rusların eline alet olmaktan kurtarmak maksadıyla, bir yandan affını gündeme getirirken öte taraftan etkili olacağı düşünülerek annesi Meryem hanımla temasa geçilmesine çalışıyordu⁵³. Taha'nın affı konusunda biraz ağır hareket edilmesi, bu affı bir süredir bekleyen Taha'nın ümitlerinin kaybolmasına yol açmıştır. Tam bu aşamada Simko tarafından kaçırılmasıyla Taha'nın kaderi de Ruslara terkedilmiş oluyordu.

Rusların yeni gözdesi olan Taha'nın bölgede çevrilen entrikaya dahil edilmesiyle ileride kurulması planlanan Kürt devleti başkanlığı için Abdürrezzak'la aralarında rekabet başlıyordu. Abdürrezzak, Taha'nın şahsi maksatları için Kürt ağalarını yanına alarak İstanbul farmasonlarıyla işbirliği yaptığını ileri sürüyor, Urmiye taraflarına gelişinde İttihat ve Terakki hükümetinin parmağı olduğunu, bu sebeple kendisine itibar edilmemesini istiyordu⁵⁴. Abdürrezzak, Şikak aşiretlerine ve Simko'ya yazdığı mektuplarda aralarındaki ihtilafları ortadan kaldırarak tekvücut olmalarını, kendilerine verilecek emre itaat etmelerini istiyordu. Mektuplarında "*Emiriniz Abdürrezzak Bin Necip Bedirhan?*" imzasını kullanması da bu ihtirasını gösteriyordu⁵⁵. Oysa mahalli Rus yetkilileri bunların her biriyle ayrı ayrı ilişkiler kurmaya özen gösteriyordu. Statüleri ve etkili oldukları bölgeler farklıydı. Bu sayede aynı anda farklı bölgelerde isyanlar çıkarabilirlerdi.

Bir süre sonra zaten fırsat kollamakta olan Rusların Simko vasıtasıyla Taha üzerinde etkili oldukları ve Ruslarla işbirliği yapması konusunda kendisini ikna ettiklerini görüyoruz. Simko ile birlikte Kotur'dan ayrılarak Urmiye'ye geçen Taha, burada Rus konsolosluğunda bir müddet kaldıktan sonra kendisine tahsis edilen konağa Rus bayrağını çekmiştir. Onun bu tavrından ziyadesiyle memnun olan Rus konsolosu, aşiret reislerine hitaben yaptığı konuşmasında "*Rusya devletinin teveccühünü kazanmak isteyenler Taha ile uzlaşsın*"⁵⁶ uyarısında bulunmuştur. Rus İmparatorunun, Başkale'den Musul'a kadar olan bölgenin idaresine Seyit Taha'yı tayin ettiği, bu bölge halkının ve aşiretlerinin Taha'yı otorite olarak tanınmasını emrettiği bölge aşiretleri arasında dilden dile dolaşıyordu. Bölgeden gelen haberlere bakılırsa Ruslar Taha'ya 6000 mavzer sözü vermişler ve bu mavzerlerin bir kısmı teslim edilmiş bulunuyordu⁵⁷. Böylece Seyit Taha da tam olarak Rusların himayesine girerek ilk planda Osmanlı tarafından tahliye edilen Nevahi-i Şarkiyeye Rusların yerleşmesi için çalışacak, daha sonra da uzun süredir planlanan Doğu Anadolu isyanları için Ruslar tarafından kullanılacaktı. Bölgenin İran top-

⁵³ BOA. BEO., 302848. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Çekilen 21 Ekim 1912 Tarihli Gizli Telgraf Sureti. Taha'nın affedilmesi için hükümete başvurular olmaktaydı. Bunlardan, kendisini yakın olarak tanıyan Said Nursi Sadarete çektiği telgrafta, Taha'nın Doğu Anadolu'ya birçok hizmetleri olduğunu, sui idare neticesi maddi olarak büyük kayıplara uğradığını belirtiyor, affedilmesini, aksi takdirde Taha'nın Doğu Anadolu'da büyük bir meseleye sebep olabileceğini bildiriyordu. Saray'dan Sadarete Çekilen bu Telgraf için bkz. BOA. BEO., 302848.

⁵⁴ BOA. DH. SYS., 24/2-4, Lef 113. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 22 Nisan 1912 Tarihli Arz.

⁵⁵ BOA. DH. SYS., 24/2-4, Lef 108. Abdürrezzak Tarafından İsmail Ağa (Simko)'ya Yazılan 3 No'lu Mektup.

⁵⁶ BOA. BEO., 309556. Tahran Sefiri Emin Bey'in 15 Aralık 1912 Tarihli Telgrafı.

⁵⁷ BOA. BEO., 310096. Bezreza Aşireti Reisi İran Hududu I. Kısım Sabık Komiser Muavini Rıza Tarafından Dahiliye Nezareti'ne.

raklarından sayılması dolayısıyla, Taha'nın teslim edilmesi hususunda Osmanlı hükümetinin İran makamları nezdinde yaptığı girişimler sonuçsuz kalıyordu.

26 Aralık 1912'de Seyit Taha ve Abdürrezzak'ın, şahsi davaları baki kalmak üzere ülkeye girişlerine izin verilmesine dair irade çıktı⁵⁸. Dahiliye Nezareti kanalıyla Abdülkadir Efendi hükümet merkezine çağrılarak Taha ile aralarındaki meselelerin halledilmesi için kendisine tavsiye ve uyarılarda bulunuldu. Taha üzerinde etkili olabilecek kişiler tespit edilerek devreye sokuldu. Ancak artık geç kalınmıştı. Kısa sürede Rusların en gözde adamlarından biri haline gelen Seyit Taha Osmanlı hükümetinin kendisini affettiğine dair haberi işitince, yeşil ışık yaktı. Bundan maksadının, çatışmalarda ele geçirilerek Van ve Hakkari hapisanelerine atılmış olan yakın adamlarının serbest bırakılmalarını ve kendisine katılmalarını sağlamak olduğu anlaşıldı. Ermenilerle arazi davaları dolayısıyla hükümet tarafından takibata uğrayan bazı Kürt çetelerinin de kendisine sığınmasıyla güçlenen Taha, Osmanlılar tarafından tahliye edilen Nevahi-i Şarkiye aşiretlerini Rusya'ya tabi olmaya çağırılmış ve yeri geldiği zaman silah zoruna başvurmaktan geri durmamıştır⁵⁹. Rusya'ya tabi olmamak için direnen bazı aşiretler üzerine bölgedeki Rus birliklerini sevk eden Taha, bir çok köyün Rus askerleri tarafından yakılıp yıkılmasına, ahalinin mal ve mülkünün yağmalanmasına yine bir çok kişinin öldürülmesine ya da sakat bırakılmasına sebep olmuştur. Bu baskılar sonucu Osmanlı sınırlarına doğru göç dalgası başlamıştır⁶⁰. Otoritesini tanımayan aşiretlere yönelik baskılarını artıran Taha, Osmanlı hududu yakınındaki Merkuvar nahiyesi ve ona bağlı köylerin ahalisine yaptığı açıklamalarda, Rusların yakında geleceğini, kendisine tabi olmadıkları takdirde köyleri boşaltmalarını emrediyordu⁶¹. Bu arada 17 Kasım 1913'te İstanbul'da, İngiltere, Rusya, İran ve Osmanlı devleti arasında hudut düzeltmesi protokolü imzalandı. Bu çerçevede bir komisyon kurularak ihtilafli bölgelerin sınırlarını tespit etmek üzere bölgeye gönderildi. Bu komisyona Osmanlı memurlarından hiç kimsenin dahil edilmemesi, teşkil edilen komisyonun Osmanlı topraklarının bir kısmını da İran arazisinden göstermesi çeşitli tartışmalara yol açmıştır⁶².

Bu şekilde sorun çözülememiş, işgalci devletler bu meseleyi baskı ve sindirme yoluyla yada ahaliyi göçe zorlayarak halletmeye çalışmışlardır. Seyit Taha 1914 yılı baharında faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmış, bu arada Ruslardan aldığı 500 adet tüfeği adamlarına dağıtmıştır. Simko ile münasebetleri de sıklaşmış bulunuyordu. Osmanlı yetkilileri artık her an isyanların çıkabileceğini düşünüyordu. Ancak isyanın nereden başlatılacağı belirsizliğini korumakla birlikte, dikkatler Van

⁵⁸ BOA. BEO., 309556. Sadaret'ten Adliye, Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine Gönderilen 26 Aralık 1912 Tarihli Tahrirat.

⁵⁹ BOA. BEO., 310096. Bezreza Aşireti Reisi İran Hududu I. Kısım Sabık Komiser Muavini Rıza Tarafından Dahiliye Nezareti'ne.

⁶⁰ BOA. BEO., 315226. Beyzadegan Aşiretleri Reisi Ferdu ve Heriki Aşireti Reisi Birut imzalarıyla Şemdinli'den Çekilen Telgraf.

⁶¹ BOA. BEO., 318351. Urmiye Şehbenderi Ragıp Beyin Telgrafı Üzerine Hariciye Nezareti'ne Gelen 4 Ocak 1914 Tarihli Belge..

⁶² BOA. BEO., 322184. Bağdat Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 8 Haziran 1914 Tarihli Tahrirat Sureti.

ve çevresi üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu ihtimaller üzerine vali Tahsin bey bölgede jandarmanın güçlendirilmesini, İstanbul ve Trabzon harbiye mekteplerinden 300, Aydın'dan 300 olmak üzere toplam 600 kişilik bir kuvvetin 15 Mart'a kadar Van'da hazır olmalarını, Rumeli'den takip tecrübesi olan 5-10 jandarma bölük ve takım kumandanının bir an önce Van'a yetiştirilmesini hükümete bildirdi. Yine Hakkari mutasarrıfı Cevdet beyin Mart ayı başlarında görevi başında bulunmasını istiyordu. Kendisi de eşkıya takibinde istihdam edilmek üzere "*Ath Jandarma Bölüğü*" teşkil etmiş, Osmanlı-İran hududu üzerindeki aşiretlerden askere yardım edeceklerine dair söz almıştı⁶³. Ancak beklenen isyan Bitlis ve civarında, şeyh ve seyitler öncülüğünde dini karakterli olarak ortaya çıktı. Tabiki sahne gerisinde yine Ruslar bulunuyordu.

4-) Bitlis İsyanı (Şeyh Selim-1914) ve Ruslar

1914 yılının ilk aylarında gerek Doğu Anadolu'da gerekse İran hududu üzerinde tansiyon giderek arttı. Sıcak gelişmelerin artık an meselesi olduğunu sezen mahalli Osmanlı yetkilileri tedbir almaya başlamıştı ki, Bitlis'te isyanın başladığı haberleri geldi. İsyanın elebaşları Şeyh Selim, Seyit Ali ve Şeyh Şehabettin adındaki din adamları idi. İsyanın ortaya çıkmasında, Meşrutiyet sonrasında Osmanlı hükümetinin bölgede uyguladığı politikaların Kürt-Ermeni dengelerini Ermeniler lehine değiştirmesi ve buna karşı başlarında din adamlarının bulunduğu Kürt unsurların rahatsızlığı ve bu rahatsızlığın bölgedeki Rus ajanları ve konsoloslukları tarafından istismar edilmesidir. İttihat ve Terakki yönetiminin din düşmanlarından, masonlardan oluştuğu yolunda bir süredir bölgede yürütülen propagandalar ise özellikle dini çevreleri harekete geçirmeye yetti⁶⁴.

Trablusgarp ve Balkan harplerinde Osmanlının zaafını gören Ermeni örgütleri iyice şırmarmaya, taşkınlık çıkarmaya başladı. Rusya'nın bölgeye müdahalesini ve ardından işgalini sağlamak amacıyla Rus ajanlarıyla birlikte Doğu Anadolu'daki Kürt ahali üzerinde çeşitli entrik oyunlar sergiledi. Bu arada "*Ermeni İslahatı*" meselesi yeniden uluslararası gündeme taşınmış ve bu ıslahatlar çerçevesinde Doğu Anadolu'ya İsveç'li ve Hollanda'lı genel müfettişler tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Kürt-Ermeni çatışmalarını başlatmak üzere fırsat kollayan Rus konsolosluğu "*Ermeni İslahatı*" konusuyla Osmanlı hükümetinin Ermenilere taviz verdiği, Müslümanları ihmal ettiği şeklinde Kürtlere telkinlerde bulunarak onları isyana teşvik etti⁶⁵. Bu gelişmeler karşısında İslam vatanının bir parçasında "*Bağımsız Ermenistan*" devleti kurulması için temellerin atıldığını düşünen Müslüman unsurlar arasında İttihat ve Terakki hükümetine karşı kin ve nefret doruk noktaya ulaştı.

⁶³ BOA. DH. KMS., 9/26, Lef 8-9. Van Valisi Tahsin Bey Tarafından Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 2 Şubat 1914 Tarihli Şifre.

⁶⁴ BOA. DH. SYS., 24/2-4, Lef 114/1-2. Erciş 68. alay imamı Abdülaziz'den Şemsiki aşireti reisi Ali ağaya yazılan mektup. Erzurum Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 19 Mart 1911. Halkın dini hislerinin istismar edilmesine yönelik çalışmalarda İttihat ve Terakki hükümetinin bundan sonra hutbelerde hürriyet kahramanı Enver ve Niyazi beylerin adlarının okutulacağı propagandası yapıyordu.

⁶⁵ Halil Mentşe'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s.176.

İsyanın önderi Şeyh Selim yöredeki aşiret reisleri, ağalar ve dini nüfuza sahip kişilerle temas kurdu. Yine 1913'te İstanbul'a giderek hükümetin Doğu Anadolu'ya yönelik politikalarını yakından görme imkanına sahip oldu. İstanbul'da bulunduğu sırada, hükümetin doğu politikalarında zaman zaman fikrine başvurduğu, ancak son zamanlarda İttihat ve Terakki muhalifi olarak tanınan Şeyh Abdülkadir Efendi'ye misafir oldu. Onunla çeşitli istişarelerde bulunduktan sonra Bitlis'e döndü⁶⁶. Yine bu sıralarda Ermeni örgütleriyle de görüştüğü bilinmektedir⁶⁷.

Şeyh Selim'in isyan hazırlıklarından haberdar olan hükümet, Rumeli işleriyle uğraştığı bu sıralarda Doğu Anadolu'da muhtemel bir Kürt isyanını düşünmek dahi istemiyordu. Bu sebeple ulemadan ve eşraftan oluşan 8 kişilik bir heyet şeyhin nezdine gönderilerek kendisine nasihatlerde bulunuldu. Ayrıca Kürtler arasında nüfuzunu artırmak için kendisine paye verilmek suretiyle isyanın önüne geçmeye çalıştı⁶⁸.

1914 yılı Mart ayı ortalarında “*Şeriat-ı Muhammedi istiyoruz*” sloganlarıyla isyanı başlatan Şeyh Selim ve yandaşları Bitlis vilayetinin bir kısmını işgal etmeyi başardı. Bitlis'teki askeri kuvvetlerin bu isyanı bastırmada yetersiz kalacağı düşünüülerek Van ve Muş'tan bölgeye askeri birlikler sevk edildi. Askeri kuvvetlerin şehre girmesiyle isyancılar kısa sürede dağılmışlardır. Şehrin dışına doğru gruplar halinde kaçan asiler, askeri birlikler tarafından takibe alınmıştır. Bu arada isyanın elebaşlarından Seyit Ali ve Şeyh Şehabettin ele geçirilmiş ve idam edilmiştir. Din adamlarından olması itibarıyla yörede sevilen ve sayılan Seyit Ali'nin idamı halk arasında infial uyandırmış, günlerce matem tutulmuştur⁶⁹. İsyanın bastırılmasının akabinde Bitlis'te “*Divan-ı Harp*” teşkil edilerek suçları tespit edilenlerin bir kısmı idam edildiği gibi, bir kısmı da Medine'ye sürgün edilmiştir. İsyanın bastırılmasına verdiği destekten dolayı Bitlis eşrafı hükümet tarafından taltif edilmiş, çeşitli hediyeler ve paralarla devlete bağlı kalmalarına çalışılmıştır. Yine görevini kötüye kullanan bazı memurlar görevden alınmışlardır⁷⁰.

Bu arada amacına ulaşamayan Şeyh Selim Rus konsolosluğuna sığınmıştır. İsyanın kısa sürede bastırılması şaşkınlığını yaşayan Bitlis Rus konsolosu bu defa diplomatik атаğa geçerek, Ermenilerin yanı sıra Kürtlerin de hamiliğine soyunmuştur. Konsolos “*tarafeyn ateş kes şartıyla telif-i beyn*” için hükümete arabuluculuk teklifinde bulunmuş ise de bu teklif hükümet tarafından kabul edilmemiştir⁷¹. Rus

⁶⁶ BOA. DH. KMS., 16/30, Lef 3. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 18 Mart 1914 Tarihli Tahrirat.

⁶⁷ Bu görüşmelerde İttihat ve Terakki yönetimini devirmek hususunda Ermenilerle birlikte hareket edilmesini teklif ettiği, bu konuda Ermeni örgütleriyle anlaşmaya vardığı iddia edilmektedir. Bkz., Celile Celil, XIX. *Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler* (Terc. Mehmet Demir), Ankara 1992, s.201-204; Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri* (Terc. Bedros Zartaryan-Memo Yetkin), İstanbul 1992, s.35.

⁶⁸ BOA. DH. KMS., 16/30, Lef 4. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 19 Mart 1914.

⁶⁹ BOA. DH. ŞFR., 42/194. Dahiliye Nezareti'nden Bitlis Vilayeti'ne Gönderilen 5 Temmuz 1914 Tarihli Şifre.

⁷⁰ BOA. DH. KMS., 19/27, Lef 2. Van Vilayeti'nden dahiliye Nezareti'ne 1 Nisan 1914; BOA. DH. KMS., 21/55, Lef 3/1.

⁷¹ Halil Mentese'nin Anıları, s.176.

konsolosluğuna sığınan Şeyh Selim'i alabilmek için hükümet hukuki bir çözüm aramış, bu cümleden olarak Ermeni vukuatına iştirak edip etmediği veyahut adam öldürmek, gasp gibi suçlardan dolayı ceza alıp almadığını tetkik için adli makamları harekete geçirmiştir⁷². Ancak bütün çabalara rağmen Şeyh Selim Rus konsolosluğundan alınamamıştır. Bir süre sonra şeyhin Rus konsolosluğundan firar ettiği haberi duyulmuştur⁷³. I. Dünya savaşı başladığı sıralarda Şeyh Selim ele geçirilerek idam edilmiştir.

Ruslar Doğu Anadolu'yu işgal bahanelerinden biri olarak bölgede büyük bir isyan çıkarmayı uzun bir süredir planlamaktaydı. Dünya kamuoyunun Ermeni meselesinde hassas olduğu bu sıralarda bölgede önce huzursuzluklar çıkarıp, ardından müdahale ederek Ermeni meselesinde tek yetkili merci olmaya çalışıyordu. Ermeni meselesini gündemin ön sıralarına çıkarmak için Kürtleri isyana teşvik ve tahrik ederek alet etmek istemiş, bunda da muvaffak olmuştu. İsyanın başlamasından hemen sonra Van valisi "*Rusya, bu husustaki programını Bitlis'te pek güzel tabiike muvaffak oldu*"⁷⁴ diyordu. Bu isyanın kısa sürede bastırılması üzerine bölgenin değişik noktalarında daha fazla karışıklıklar çıkarmaya çalışan Rus ajanlarından Hoy Rus konsolosu Çerkov irtibatla olduğu Kürtlere verdiği talimatlarda "*Osmanlı toprağında Ermeni, Müslüman, Nasturi, memur, zabıt kim olursa olsun öldürünüz, yakınız, yıkınız. Ancak o zaman bir Kürdistan teşekkül edebilir..... Ağustos nihayetinde mutlaka Van'a, Bayazıt'a, Makû'ye Rus askeri girecektir. Fakat siz verdiğiniz program takip ediniz*"⁷⁵ diyordu.

Birinci dünya savaşının başlamasıyla Bitlis isyanına katılan asilerden firari olanlar bir bir ele geçirilerek cepheye gönderilirken, Medine, Sivas, Ankara, Bitlis ve diğer yerlerde mahkum ve sürgün olanlar, İslam camiası üzerinde iyi bir tesir yapacağı düşüncesiyle affedilmişlerdir⁷⁶. Yine Ruslar adına daha çok Osmanlı-İran hududu üzerinde faaliyet gösteren Abdürrezzak ve Taha bu af kapsamına alınmış iseler de gelip teslim olmamışlardır.

Savaşın başladığı sıralarda Ruslar Taha ve Abdürrezzak'tan azami derecede istifade etmeyi düşünüyordu. Abdürrezzak'ın Makû'de bulunduğu bu sıralarda Rus konsolosu bölgedeki bütün aşiretlerin kendi emrine verildiğini ve buna dair yemin ettirildikleri hususunda kendisine teminat verilmişti⁷⁷. Neticede Abdürrezzak Birinci dünya savaşında Rusların Doğu Anadolu'yu işgallerinde Ruslar adına büyük gayret sarf etmiştir. Doğu Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmasından sonra hükümet peşini bırakmayarak Musul valisi Haydar beye gönderdiği şifrede Abdürrezzak'ın affedildiğini ve kendisine bu hususta tebligat

⁷² BOA. DH. ŞFR., 40/18. Dahiliye Nezareti'nden Bitlis Vilayeti'ne Gönderilen 16 Nisan 1914 Tarihli Şifre.

⁷³ BOA. DH. ŞFR., 40/78. Dahiliye Nezareti'nden Bitlis Vilayeti'ne Gönderilen 23 Nisan 1914 Tarihli Şifre.

⁷⁴ BOA. DH. KMS., 16/30, Lef 3. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 18 Mart 1914.

⁷⁵ BOA. BEO., 322594. Van Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne Gönderilen 6 Temmuz 1914 Tarihli Şifre.

⁷⁶ BOA. BEO., 324157. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e 10 Kasım 1914.; BOA. DH. ŞFR., 47/190.

⁷⁷ BOA. DH. ŞFR., 45/215. Dahiliye Nezaretinden Van Vilayetine Gönderilen 8 Ekim 1914 Tarihli Şifre.

yapılarak Musul'a getirilmesi, daha sonra da güvenli bir şekilde İstanbul'a sevk edilmesini istemekteydi⁷⁸. Abdürrezzak'ın 1918'de Musul'da İttihat ve Terakki yönetimi tarafından idam edildiği ileri sürülmektedir⁷⁹. Taha'ya gelince; savaş yıllarında Tebriz ve civarında bir müddet faaliyet gösterdikten sonra Musul'a gelerek Osmanlı makamlarına sığınmıştır⁸⁰. Ancak bu defa Musul'da İngilizlerin tuzağına düşen Taha, Musul'un İngilizler tarafından işgalinden sonra İngilizler adına çalışmaya başlamış ve bir süre sonra İran'da öldürülmüştür.

NETİCE

Ruslar 19. asır boyunca Osmanlı-Rus harplerinde bir takım maddi menfaatler teklif ederek hudut üzerinde bulunan Kürt aşiretlerini Osmanlı devletine karşı kullanmak istemişlerdir. Bu arzularında kısmen başarılı olmuşlarsa da aşiretlerin çoğu bu harplerde Osmanlı devletinin yanında yer almıştır. Küçük bir kısmı Ruslara yardımcı olmuş veya Osmanlı topraklarının işgaline tepki göstermemiştir. XX. Yüzyılın başına geldiğimizde Ruslar Kürt aşiretlerini sadece muharebelerde yardımcı kuvvet olarak değil, tıpkı Ermeni meselesinde olduğu gibi bunlara da bir takım siyasi vaatlerde bulunmaya başlamıştır. Bilindiği gibi Rusya'nın maksadı öteden beri sıcak denizlere ulaşabilmek idi. Bu da ancak Osmanlı devleti toprakları üzerinde mevcut emellerinin gerçekleşmesine bağlıydı. Bunlardan biri ve en önemlisi Boğazlara yerleşebilmek diğeri de Doğu'dan İskenderun körfezine ulaşabilmekle mümkündü. Balkan savaşları sırasında Osmanlı devletinin tüm dikkatlerinin bu alana yoğunlaştığı sırada Rusya boğazlara yerleşme meselesini yeniden düşünmeye başladı. Ancak boğazlar vasıtasıyla Akdeniz'e çıkmakta bir takım engellerle karşılaşan Rusya bu defa Ermenileri himaye politikasına ağırlık vererek uluslararası platformlarda Ermeni ıslahatı konusunda ön plana çıkmaya çalıştı. Bu sayede Ermenilerin desteğini alan Rusya, himayesinde kurulacak bir Ermenistan üzerinden Akdeniz'e ulaşabilecekti. Aslında Rusların kaygısı Ermenilerin yaşadığı sahalarda ıslahat yapılması değildi. Aksine Osmanlı devletine müdahale edebilmek için bölgenin her zamankinden daha istikrarsız olması gerekiyordu. İşte bu noktada Ruslar ister Ermeniler isterse Kürtler tarafından çıkarılsın her isyan ve olayı bu maksatları için değerlendireceklerdi. Bu yüzden bölgede ıslahatın yapılmasını engellemeye çalışmışlardır. Ermeni ve Kürt unsurları devlete karşı ayaklandırdıkları gibi, Ermenileri Kürtler, Kürtleri de Ermeniler aleyhine kıskırtmışlar, neticede Birinci Dünya Savaşı öncesinde Doğu illerinde istikrarsızlığı hat safhaya taşıyarak işgale hazır hale getirmişlerdir.

⁷⁸ BO.A. DH. ŞFR., 76/70. Dahiliye Nezareti'nden Musul Vilayeti'ne Gönderilen 22 Mayıs 1917 Tarihli Şifre.

⁷⁹ Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Ankara 1992, s.78-79. Ancak onun bu tarihte hayatta olduğunu 10 Mart 1919 tarihi itibarıyla Dahiliye Nezareti'nden Musul Vilayeti'ne gönderilen bir şifrede, Abdürrezzak'ın Musul'a gelip gelmediği ve kendisine arazi tahsis edilip edilmediğine dair bilgi istenmesinden anlamaktayız. Bkz, BO.A. DH. ŞFR., 84/151.

⁸⁰ Nazmi Sevgen, "Seyyid Taha", *Tarih Konuşuyor*, c.7, S 40, Mayıs 1967, s.3165-3167.

***Abstract:** During the 19th century, Southern Caucasian invader Russia insistently tried to provoke Kurdish groups against Ottoman on the Ottoman-Iranian border in the wars between Ottoman and Russia. Russia established close relations with Armenians as well as Kurdish groups to dominate on Armenian revolution as a part of its invasive policy. From the announcement of II. Constitutional Government to I. World War, Russia endeavored to start rebellion and confusion in the east by the diplomats who were in Ottoman territory and in Iran. In this study we want to reveal Russian efforts and misleading efforts of persons who endeavoring for Russian interests.*